

У “візантійському співтоваристві націй” Київська Русь посіла помітне місце. Створена в середині 9 ст. видатними церковними і культурними діячами Кирилом і Мефодієм слов’янська писемність стала проникати сюди ще до запровадження в країні християнства, але набула великого поширення лише після хрещення Київської Русі, оскільки християнське богослужіння неможливе без церковно-літургійних книг. Першими церковнослужителями на Русі були греки й, мабуть, болгары. Церква Київської Русі (в ранзі митрополії) перебувала в канонічній юрисдикції Константинопольського патріархату. За невеликими винятками (Іларіон, Климент Смолятич) митрополитами в Києві були греки, котрих надсилали з Константинополя. Наприкінці 10-11 ст. на Русі інтенсивно засвоювалася багата спадщина візантійської культури, яка відігравала величезну роль у становленні книжкової справи, утворенні й розвитку шкіл архітекторів, живописців, мозаїчників, ювелірів та ін.

За доби удільної роздробленості в середині 12 ст. порушилася цілісна зовнішня політика Київської Русі. Відтоді князівства, що склали федеративну Давньоруську державу, проводять самостійні зносини з іноземними державами. Стосунки з В. перебирають головним чином Галицьке князівство і Волинське князівство. Їхні князі спираються на В. у зовнішньополітичних справах (1164 галицький кн. Ярослав Володимирович надав притулок майбутньому імператору Андроніку I Комніну), допомагають імперії захищатися від кочовиків (1197 чи 1198 галицько-волинський князь Роман Мстиславич розгромив половців, що підступали до Константинополя). Розпад Давньоруської держави, підкорення її монголо-татарами унеможливили дальші стосунки Русі з Візантією.

Літ.: Успенский Ф.И. История Византийской империи. – Спб. – М.–Л., 1913–48, т.1–3; Васильев А.А. История Византии. – Л., 1925; Левченко М.В. Очерки по истории русско-византийских отношений. – М., 1956; История Византии. – М., 1967, т.1–3; Оболенский Д.Д. Византийское содружество наций. – М., 1998.

М.Ф.Котляр.

ВІЙНА РСФРР і УНР 1918-1919. Розпочалася 20 грудня наступом радянських українських формувань проти військ Директорії УНР, яка на цей час вела боротьбу з гетьманськими підрозділами й подекуди з німецькими та австро-угорськими частинами. Армія Директорії спиралася головним чином на сили повстанців (до 30 тис.), полк січових стрільців та формування гетьманських військ, що перейшли на її бік.

За наказом головного отамана С.Петлюри від 1 січня 1919 всі підрозділи і загоны УНР на Лівобережній Україні підлягали полковнику П.Болбочану, на Херсонщині – генерал-хорунжому О.Грекову, на Поділлі – полковнику О.Шаповалу. На Київщині військове керівництво очолив полковник

Є.Коновалець. Всього на Лівобережжі на початку 1919, за неповними даними, Директорія мала в своєму розпорядженні понад 71 тисяч вояків. Вздовж демаркаційної лінії з РСФРР українські частини тримали фронт разом з німецькими підрозділами, які, проте, досить часто переходили на бік радянських військ.

4 січня 1919 за постановою Революційної військової ради РСФРР був утворений Український фронт, до складу якого увійшли 2 радянські українські дивізії, частини російської прикордонної охорони, пізніше – резервної армії. На Український фронт згодом перекидалися загони інтернаціоналістів та частини, сформовані на території Радянської Росії. Війська Українського фронту, як і війська Директорії, поповнювалися переважно за рахунок повстанських та партизанських загонів. На початку свого наступу українські радянські війська мали 14 тис. багнетів і близько 1,5 тис. шабель та 6220 навчених, але незброєних бійців.

Українським республіканським військам доводилось вести бої на Чернігівщині й Харківщині, проти добровольців у районі Луганська, Синельникового, Бахмута (нині Артемівськ); на південному сході – біля Маріуполя, Нікополя та в напрямку на Херсон. Саме в цьому районі з 28 листопада 1918 почали зосереджуватися війська Антанти, що прибули морем на кораблях та з Румунії суходолом. На півночі радянські війська повели наступ також з території Білорусі по лінії Гомель–Каліновичі–Брест-Литовський.

Остаточний розподіл діючої армії УНР на групи й фронти визначив наказ С.Петлюри від 23 січня 1919: Південно-Східна група полковника А.Гулого-Гуленка (штаб у м. Єлизаветград, нині Кіровоград), Східний фронт під командуванням Є.Коновальця (штаб у м.Київ) і Правобережний фронт – командувач отаман В.Оскілко (штаб у м.Волочиськ). Проте їх тили підривали численні повстання на місцях, перехід деяких командирів (отаман Д.Зелений, полк. М.Григор'єв) зі своїми силами на бік радянських частин, деморалізуючі дії загонів Н.Махна. 5 лютого 1919 радянські частини зайняли Київ. Після жорстоких боїв на Правобережній Україні і кількох успішних військових операцій частина військ УНР 17 квітня 1919 змушена була перейти р. Дністер на територію Румунії, інша – відійти до р. Збруч, куди наприкінці квітня прибули українські війська з Румунії.

Після переходу 17 липня 1919, під тиском польських військ, підрозділів Української Галицької армії Західноукраїнської Народної Республіки на територію Наддніпрянської України, згідно з постановою Директорії і диктатора ЗУНР Є.Петрушевича від 15 липня 1919 відбулося об'єднання сил. 31 липня 1919 Кабінет народних міністрів ухвалив запровадити єдине командування для української республіканської армії. Штаб головного отамана очолив генерал-полковник М.Юнаків. Було досягнуто порозуміння у підготовці й проведенні походу об'єднаних сил обох армій на Київ і розгрому радянських військ в Україні. На той час УГА налічувала до 50 тис. вояків, а реорганізована армія УНР – 35 тис. і разом з повстанськими загонами – близько 100 тис. осіб.

Військами УНР командував наказний отаман О.Осецький, а частинами УГА – генерал-чотар М.Тарнавський. 9 серпня 1919 вони захопили Жме-

ринку і Вінницю, а 30 серпня вступили в Київ. Проте вже наступного дня до міста увійшли денікінські війська генерал-лейтенанта М.Бредова, який примусив українські підрозділи залишити Київ. 4 вересня 1919 фронт київської групи українських військ було відтягнуто на лінію Козятин–Бердичів. Сподівання налагодити бойову співпрацю з денікінським командуванням не справилились. Останнє перенесло військові операції на Правобережну Україну, розпочавши наступ проти частин української армії. За цих умов Директорія УНР оголосила 24 вересня 1919 війну Добровольчій армії і урядові Півдня Росії.

Недовготривалою виявилась і єдність двох армій – Галицької і УНР. Цьому сприяло протистояння урядів УНР і ЗУНР, яке особливо загострилось у вересні 1919. До того ж командування денікінських військ заявило про готовність вести переговори з УГА, але не визнавало уряду УНР, стоячи на позиції “єдиної та неподільної Росії” і вимагаючи, щоб армія УНР склала зброю. Галицьке командування одноосібно вступило в переговори з командуванням Добровольчої армії і 17 листопада 1919 уклало договір про перемир’я. Це призвело до роз’єднання українських армій і подальшої їх поразки.

Після розгрому денікінських військ на території Радянської Росії Червоною армією почався її наступ і в Україні. Знесилені боротьбою з денікінцями, а також епідеміями, підрозділи української республіканської армії не змогли протистояти їй і в другій половині листопада 1919 відійшли на територію Польщі. Частина українських формувань на чолі з генерал-полковником М.Омеляновичем-Павленком вирушила в похід у запілля на територію радянської України.

Літ.: Історія Українського війська. – Львів, 1992; Литвин С. Симон Петлюра у 1917-1926 роках. – К., 2000; Україна в огні й бурі революції 1917-1921. – Дніпропетровськ, 2001, т.1.

О.Й.Щусь.

ВІЙНА ФРАНЦІЇ І РОСІЇ 1812. Розпочалася без оголошення війни вторгненням французьких військ на територію Російської імперії поблизу м.Ковно (нині Каунас, Литва) в ніч на 12 (24) червня. Відбувалася за широкої участі місцевого населення на боці російської армії. У російській, а згодом в українській радянській історіографії дістала назву “Вітчизняна війна”.

Її вибух зумовили тривале, після Великої французької революції 1789, політичне й військове протистояння між обома державами, політика імператора Наполеона I, спрямована на встановлення свого панування в Європі і світі. 1810 суперництво між Францією і Росією набрало форми митної війни й супроводжувалося відновленням останньою торгівлі з Великою Британією на порушення договору про континентальну блокаду, яка за-